

**Szathmári István: Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemlél-
tetve.** Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. 250 lap.

Szathmári István most megjelent *Stilisztikai lexikonja* átdolgozott és bővített második kiadá-
sa *A stilisztikai fogalmak lexikonjának*, amely része az 1961-ben megjelent *A magyar stilisztika útja*
című munkának (417–544).

Mint az elsőről, erről is elmondhatjuk talán még több érvel, hogy ez a stilisztikai lexikon
monográfiaként is felfogható, hisz a stilisztikai fogalmakat kifejtő szócikkek szerves összefüggés-
be hozhatók egymással és a szerző alapvető stilisztikai felfogásával, a funkcionális stilisztikával.
Úgy is mondhatjuk, hogy a címszavak tartalmuk és értelmezésük révén jól konkretizálják és több
oldalról is megvilágítják a szerzőnek már régóta kikristályosított és produktívnak bizonyult stílus-
elméleti felfogását. Ismertetésemben ebben a kettősségben szeretném értékelni Szathmári István
munkáját.

1. A lexikon céljáról és tárgyáról jól tájékoztat a két előszó: Előszó az első kiadáshoz (1961),
Előszó az átdolgozott és bővített második kiadáshoz (2004), valamint a hátsó fedőlapon olvasható
fülszöveg.

Ezekből megtudjuk, hogy célja nem csupán a stilisztikai fogalmak összefoglalása, és így az
érdeklődő olvasók tájékoztatása, képzése, hanem az is, hogy segítséget nyújtson a szépirodalmi
művek stílusának helyes értékeléséhez, továbbá a helyes fogalmazás, a hatásos és szép stílus elsa-
játításához (5).

Ami pedig a lexikon tárgyát illeti, a szerző arról tájékoztat, hogy a kitűzött célnak megfele-
lően közérthető formában részletesen ismerteti a stilisztikai kategóriákat, illetve a stílussal össze-
függő fogalmakat. Egyaránt tárgyalja a széles körben ismert szakszavakat, például az ellentétet,
hasonlatot és a megszemélyesítést, vagy a kevésbé ismert fogalmakat, jórészt retorikai alakzatokat,
mint amilyen például az antonomázia, enallagé, metalepszis (fülszöveg).

Tárgykörébe tartoznak továbbá a nyelvi-nyelvtani és nyelvhasználati jelenségek is a maguk
stílárius vonatkozásaival (pl. alany, állítmány, névmás, képzők, illetőleg bőbeszédűség, homály, ide-
gen szavak).

Ugyancsak idetartozó fogalomként szerepelnek az ismert vagy kevésbé ismert stílusirányza-
tok is (pl. barokk, impresszionizmus vagy dadaizmus, futurizmus).

A szócikkek felépítése logikus és megfelel a kiadvány céljának, azaz az olvasó jól el tud
igazodni, jól tud tájékozódni a stilisztikai fogalmak nem is kis világában.

Miből is tevődik össze egy-egy szócikk tartalma, szerkezete? A fogalom magyar neve mel-
lett idegen elnevezése is szerepel. A szerző jelzi az idegen műszó eredetét, megmagyarázza jelen-
tését. Ezt követi a kérdéses fogalom meghatározása, értelmezése, megjelenési forrásainak felfedése.
Mindezeket szépirodalmi példákkal, idézetekkel szemlélteti.

Az egy-egy címszó alatt tárgyalt stilisztikai fogalom, illetőleg műszó különböző összefüg-
géseiről a szócikkhez tartozó tájékoztató utalások is tartoznak, például: Trópus, lásd Szókép, Gon-

dolatalakzat, lásd Alakzat alatt, (A Naturalizmus címszó alatt) Lásd még: Korstílus, (a Felsorolás címszó alatt) Lásd még: Halmozás, Részletezés, Szóhalmozás.

2. A lexikon jobb megértése és értékelése céljából érdemes számba venni a két kiadást és megállapítani a különbségeket.

Minderről jól tájékoztat a szerző néhány megjegyzése. A különbségek számbavételét azzal kezdi, hogy elhagyott néhány címszót, „amely felett eljárt az idő”, és felvett néhány új címszót, és néhánynak a bemutatásán is módosított. Ennél fontosabbnak tartja azt, hogy megnövelte az illusztráló szépirodalmi példák számát.

És sokat változtatott a tördelésen, és így jobb lett a szócikkek tagolása, több bennük a bekezdés. Ezt szolgálja az is, hogy a verssorok nem lineárisan vannak elhelyezve, hanem az eredeti tagolásnak megfelelően középre helyezett szakaszonként. És igaza van, hogy így „a szöveg zsúfoltságán is enyhítettünk, ilyenformán levegősebb lett az egész lexikon” (6).

Mintegy összegezőként azt is hangsúlyozza, hogy „azért nem kellett sokat változtatnom az eredeti szövegen, mert az 1961-es kiadás is a funkcionális stilisztika alapján készült, és ez az irányzat ma is él” (6).

Mindehhez hozzátehetjük, hogy olyan írókat szerepeltethet itt most, akiknek a nevét akkor nem lehetett leírni, ilyen például Márai (l. a mondatpárhuzam alatt, 54). Megemlíthetjük még azt is, hogy néhány szócikk jóval részletezőbb, kifejtettebb lett, például a Korstílus és stílusirányzat (108).

Különbség az is, hogy ehhez a lexikonhoz nem kapcsolódik szakirodalmi jegyzék, mint a korábbihoz *A stilisztikai fogalmakat tárgyaló magyar nyelvű cikkek, tanulmányok* címűhöz (547–626). Ez persze érthető, hisz 1961 óta nagymértékben bővült bibliográfia szétfeszítené a lexikon kereteit, a lexikon terjedelme talán megduplázódott volna.

3. A lexikon monográfiaként, avagy tanulmánykötetként is felfogható, hisz – mint fentebb említettük – a szócikkek szerves összefüggésbe hozhatók egymással, és – ami a legfontosabb – a bennük tárgyalt stilisztikai fogalmak értelmezésének forrása a szerzőnek mindenben megnyilvánuló stilisztikai koncepciója, a funkcionális stilisztika, és így ez is összekötő kapocs.

Ebből is következően a szócikkeket és az utalásokat mint relatív önállóságú szövegeket valamilyen kohézió, „tartalmi kapcsolatrendszer” tartja össze, amely így leírható lenne monográfia formájában is (ez utóbbiról l. Szikszainé Nagy Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 329–30). Így a címszavak egy kötet fejezeteinek, alfejezeteinek címeiként is felfoghatók lehetnének.

Ezt világítja meg a szerző néhány idevágó megjegyzése is, mindenekelőtt az, hogy ez a stilisztikai lexikon „széles értelemben vett stilisztikát ad” (5), vagy hogy „ilyenformán a lexikonból kikerekedik az egész magyar stílusrendszer” (5). Mindez kétségkívül növeli Szathmári munkájának jelentőségét, és elősegíti értékelését.

Ezzel összefüggő egyik érdeme a tárgyalt nyelvi elemek stilisztikai szempontú minősítésének módjaiból, szempontjaiból adódik, abból, hogy hogyan állapítja meg stiláris funkciójukat. Minősítései elfogadhatóak és ugyanakkor tanulságosak.

A funkcionalitásnak megfelelően is célravezetően jár el a vizsgált nyelvi elemek expresszivitásának meghatározásában. Mindig számol a kérdéses nyelvi elem funkcióinak releváns sajátosságaival. Például az alanyról szólva azzal, hogy „a mondatban megnevező szerepe van” (7), és ebből vezeti le stílushatását. Vagy a szóképzésről, a képzőkről megállapítja, hogy segítségükkel minden nyelvtani kategóriát változatos módon ki tudunk fejezni, és ebből következteti ki stílusértékeit, többek között a tömörítést, sűrítést vagy az értelmi és érzelmi árnyalásukat (97). Egyszóval mindig megtalálja az expresszivitás tényleges nyelvi, nyelvtani és mindenképpen funkcionális tartalmú, jellegű forrását.

Vannak persze olyan esetek, amelyek itt és egyáltalán a magyar stilisztikai szakirodalomban vitapontot jelentenek. Ilyen mindenekelőtt az expresszivitás forrásának az egybeesése, például az, hogy a változás, a mozgás és a stílus élénkítése az igei állítmányból és az igéből is fakad (l. az

állítmány és az ige alatt, 11, 74). Kérdés tehát, hogy hogyan lehetne ezt a kettősséget, egybeesést áthidalni, egyeztetni, mint vitapontot megoldani.

Egy másik idekapcsolódó vitatható és vitatandó kérdés abból adódik, ami a lexikonból hiányzik, és ez a lexikonokra és szótárakra vonatkozó meglehetősen általános „fogás” kérdés. Ehhez persze kiindulópontként elismerjük, hogy teljességre nem lehet törekedni, hogy a terjedelem határt szab például a hiányzónak vélt címszavakkal való bővítésnek. Tehát csak kérdésként vetődhetik fel például az, hogy a lexikonban a stílusirányzatok között szerepel a magyar szépírói stílus történetében kevésbé jelentős dadaizmus és futurizmus, de vajon miért hiányzik a legalább négy évtizeden át ható szecesszió.

4. Szathmári István stilisztikai lexikonjával egy alapvető művel lett gazdagabb a magyar stilisztika. Vele egy megbízható, jól tájékoztató kalauzt kaptunk a stilisztika fogalomtárához, terminológiájához. Gazdag tartalmával hozzájárul – kitűzött céljának megfelelően – a tanulók, hallgatók, tanárok és egyáltalán az érdeklődők stilisztikai műveltségének fejlesztéséhez, javításához, és ahhoz is, hogy minél többet tudjanak felfedni az irodalmi alkotások szépségéből, hogy így is minél mélyebb legyen az irodalmi alkotás megértése és értelmezése.

Ennyiből is kitűnik, hogy Szathmári lexikonjának egyaránt van elméleti és gyakorlati irányultsága. Az elméleti forrása a funkcionális stilisztika, az ehhez való következetes igazodás. A gyakorlati pedig azt jelenti, hogy ez a lexikon az alkalmazott stilisztika produktív eszköze és, mint ilyen is, elismerésre készítő teljesítménye.

Éppen ezért állíthatjuk, hogy Szathmári István stilisztikai lexikonja elindítója lehet egy dialógusnak, amelyben az is szóba kerülhet, hogy időszerű és ajánlatos lenne majd egy harmadik, átdolgozott és az új eredményekkel, többek között az új elméleti irányzatokkal bővített kiadása.

Szabó Zoltán